

ПАВЛЕ ВАСИЋ: ПРВИ ПРЕГЛЕД МОДЕРНЕ / САВРЕМЕНЕ ПРИМЕЊЕНЕ УМЕТНОСТИ У СРБИЈИ

Музеј примењене
уметности, Београд

Апстракт: Павле Васић (1907–1993) аутор је првог прегледа српске примењене уметности 20. века, *Примењена уметности у Србији 1900–1978. Пролејомена за историју примењених уметности код нас*, књиге коју је 1981. објавило Удружење ликовних уметника примењене уметности и дизајнера Србије (УЛУПУДС). Он је овом пионирском послу приступио и као истраживач великог реномеа и као личност која је, у највећој мери, била активан савременик појава и уметника о којима је писао. Ту двострукоост своје позиције Васић је професионално уравнотежио што књизи даје трајну вредност. Међутим, у време кад се појавила, изазвала је негодовање у кругу припадника најмлађе генерације историчара уметности. Они су тек почињали да прате актуелну примењену уметност и то кад је она на свом врхунцу и део југословенских и европских токова, док се о опусима ствараним у Србији у првој половини 20. века веома мало знало. Васић је изневерио њихова очекивања приказавши мукотрпан пут еманципације примењене уметности, а не њену тадашњу репрезентативност.

Кључне речи: Павле Васић, историја, примењена уметност, критика, Србија, 20. век

Прву и донедавно једину књигу која доноси преглед српске историје примењене уметности 20. века,¹ односно његове три четвртине, *Примењена уметности у Србији 1900–1978. Пролејомена за историју примењених уметности код нас* објавило је Удружење ликовних уметника примењене уметности и дизајнера Србије 1981. године. Њен аутор је Павле Васић (1907–1993), тада у пензији, али и даље хонорарни професор на Академији примењених уметности (Факултет примењених уметности, од 1973), Музичкој академији, Академији за позориште, филм, радио и телевизију у Београду, као и на Академији уметности у Новом Саду. Поред професуре, он је деценијама проучавао домаћу уметност новијег доба и пратио актуелну сцену. Васић је почео је да објављује са двадесет и две године, у *Уметничком прегледу* Музеја кнеза Павла пишући 1938. године о сликарству (Васић 2023: 23). Кад се 1950. запослио на Академији примењених

1 Након Васићеве, прву књигу о српској примењеној уметности у 20. веку објавио је 2022. архитекта и писац Слободан Малдини (в. Maldini 2022).

уметности, његов истраживачки видокруг проширен је темама које се односе на ту област стваралаштва. Исте године је основан и Музеј примењене уметности, у коме се формирају стручњаци специјализовани за различите дисциплине примењене уметности и почиње њихово сагледавање у историјском контексту, као и праћење савремених токова. У средини која није имала континуитет у неговању примењене уметности нити јасно разумевање њеног места и значаја у друштву, Васић је био међу малобројним историчарима уметности који су раних педесетих година 20. века писали о њеној улози, а у наредној деценији и о њеном узлету и потреби повезивања с индустријом, а на чему су радили и кустоси Музеја примењене уметности. Он је био и хроничар рада ове институције, пишући како о изложбама посвећеним прошлости тако и актуелним опусима и појавама у домену примењене уметности. Поред тога, био је и сарадник на изложбама и аутор прилога објављених у *Зборнику* Музеја. Посебно је био посвећен проучавању одевних кодова из прошлости српског народа (од 16. до 20. века), опуса Анастаса Јовановића, уметничке опреме књиге, као и савременог одевања, костимографије и сценографије.

Павле Васић је своје вишедеценијско праћење појаве и процвата модерне српске примењене уметности заокружио публикацијом *Примењена уметност у Србији 1900–1978. Пролејомена за историју примењених уметности код нас*. Малог обима, у складу с поднасловом којим је наглашено да је реч о *пролејомени* – уводу који претходи обимнијем истраживању, она има само деведесет и девет страница, од чега је шездесет и девет текста, а на осталима су *Најомене* (73–85), драгоцени *Рејисџар имена* (87–94) и *Рејисџар дела* (95–99).² У књизи нема ниједне репродукције, што је неуобичајено за публикације посвећене визуелним уметностима. Рецензенти Васићеве књиге биле су кустоскиње Народног музеја Вера Ристић и Катарина Павловић, ауторке више радова из области међуратне ликовне уметности.

Одлично упознат са скромном постојећом библиографијом о примењеној уметности у Србији 20. века, Павле Васић у уводу књиге истиче да је нужан „обиман и темељан рад“ како би се представио њен прави обим (Васић 1981: 7). Његова намера била је да укаже на главне токове и карактеристике српске примењене уметности. У тексту је истакао да „наша епоха“ – од педесетих до краја седамдесетих година 20. века – није на одговарајући начин проучена иако је доживела „полет неслућених размера“ (Васић 1981: 7). Узрок томе јесте то што „недостаје главна димензија – историјска перспектива“, сматрао је Васић (Васић 1981: 7). Његова књига је зато „подстрек“ за будући обиман тимски рад, који би било најбоље остварити осни-

2 Корице књиге *Примењена уметност у Србији 1900–1978* обликовао је Стјепан Филеки, Васићев колега с Факултета примењених уметности. Цењен као одличан познавалац обликовања слова, Филеки је извео типографско решење корице. Технички уредник био је Стеван Кењало из Београдског издавачко-графичког завода, где је књига одштампана. Олга Хубер је саставила регистре.

вањем посебног института. Првим томом средњовековне *Историје примењене уметности код Срба*, Музеј примењене уметности започео је тај „велики подухват“, али многа поља рада су остала отворена за будуће истраживаче, закључио је Васић (Васић 1981: 7).

Свест да су постојећа сазнања о модерној српској примењеној уметности фрагментарна утицала су и на структуру Васићеве књиге. Њу чине кратки осврти обједињени хронолошки и по темама – примењеним уметничким дисциплинама. Доступни извори, ниво и обим истражености утицао је на дужину сегментираних текстова, који су и визуелно раздвојени хоризонталним линијама. Аутор наглашава да се најмање зна о уметности од 1900. године до Првог светског рата, да је међуратна епоха нешто боље позната захваљујући ретким новинским текстовима, а да су знања најкомплетнија за време од средине века кад је примењена уметност стекла статус раван ликовним уметностима и дала допринос модернизацији и економском бољитку заједнице.

Остварења Михаила Валтровића, Владислава Тителбаха и Другутина Инкиострија Медењака обележили су први период, карактеристичан по огромном интересовању за средњовековну и народну уметност. Образовању примењених уметника Васић придаје примаран значај и за овај рани период наводи школе које су то омогућавале. Прва „цртица“ посвећена је опреми књиге, која се по свом значају издвојила у односу на друге дисциплине, а о којој је Васић раније радо писао. Као „један од важних догађаја у историји наше примењене уметности“ (Васић 1981: 19), истакнуто је учешће Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца на Међународној изложби модерне декоративне и индустријске уметности одржаној у Паризу 1925. године. Сусрет са савременим европским токовима подстакао је стварање услова за континуирани рад: отварају се школе, најпре приватне, касније и државна Школа за примењену уметност (1937), која ће после рата прерасти у Академију примењених уметности (1948), одржавају се изложбе о којима се пише у штампи. Од дисциплина примењене уметности, које у периоду од 1930. до 1940. године имају „доста“ представника, Васић издваја унутрашњу архитектуру, декоративно сликарство, керамику, текстил, позоришно сликарство, костимографију и примењену графику – опрему књиге и илустрацију. У напоменама за овај део текста, он наводи ретке стручне текстове Соње Богдановић, Олге Милановић, Станислава Живковића, Срете Бошњака, Лазара Трифуновића и сопствене. Ипак, највише се ослањао на оновремене новинске напise и грађу коју је проучавао у Државном архиву Србије, као и на сведочанства савременика, попут уметнице Ратиславе Славе Табаковић.

Други део књиге Васић започиње констатацијом да је одлика послератног периода виши ниво образовања уметника, оснивање и активности струковног Удружења. Истиче значај оснивања За-

вода за примењену уметност (1946–1961), Академије примењених уметности (1948), Удружења примењених уметника (1953), средњих школа за примењену уметност у Призрену, Нишу, Новом Саду и Школе за индустријско обликовање у Београду (1963). Говори о дугом путу афирмације примењене уметности и отпорима њеном вредносном изједначавању с ликовном уметношћу, о антагонизму Академије примењених уметности и Академије ликовних уметности који је трајао све до 1960. године, кад је уследила „борба“ за улазак школованих кадрова у индустрију, која траје готово до „последњих година“ (Васић 1981: 38). Почетак шездесетих година представља прекретницу у адекватнијем сагледавању примењене уметности, с одржавањем значајних изложби, бројним конкурсима, расподелом атељеа уметницима. Крајем те деценије и дизајн почиње да се схвата у одговарајућем светлу, што је подстакнуто његовим добрим резултатима на иностраном тржишту. То је утицало и на појаву термина *дизајн* у називима и Факултета примењених уметности и *дизајна* и Удружења ликовних уметника примењене уметности и *дизајнера* Србије (УЛУПУДС). Као основу за праћење и истраживање савремене примењене уметности, Васић истиче значај специјализованих часописа (*Мозаик*, *Индустрија и уметност*), каталога изложби, *Зборника* Музеја примењене уметности, монографија о раду Удружења и Факултета примењених уметности. Потом следе „цртице“ по дисциплинама, с помињањем главних представника и њихових остварења, увек у корелацији с активностима УЛУПУДС-а, као и повезивањем с претходним појавама и ауторима.³

У закључку Павле Васић истиче да је сврха примењене уметности да оплемени свакодневицу, а да је полет, који је одликује у савременом тренутку, остварен захваљујући Факултету примењених уметности и Удружењу. Сматра да је пред будућим истраживачима „прикупљање ретке библиографије, бројније архивске грађе, откривање дела, проучавање података о уметницима у црквеним књигама“ (Васић 1981: 69).

Кад је Васићева књига изашла из штампе, њена промоција, 29. септембра 1981. године, одржана је у *Синигунуму*, продајној галерији УЛУПУДС-а отвореној претходне године. О њој је говорио Момо Капор (Капор 1981: 29–30), популарни књижевник и сликар. Напоменуо је да публикација није ни луксузна монографија нити је за „читање пред спавање“, него је документ за будуће истраживаче (Капор 1981: 29). „Систематичност и прегледност књиге изазивају дубоко поштовање“, истакао је Капор (Капор 1981: 30). Духовитост је била његов „знак распознавања“, па је у том стилу рекао да ће се многи наћи и увређени – они који нису пронашли своје име на Ва-

³ Тако, кад говори о карикатури, Васић сматра да су за њен висок квалитет значајне активности УЛУПУДС-а, као и истраживања Заге Јанц, јединог стручњака Музеја примењене уметности чије име помиње/наводи у својој књизи.

сиhevим страницама. Међутим, „они не би требало да се тако осећају јер ова књига није телефонски именик (мада доста подсећа на њега), она је неопходни костур на који ће будући историчари уметности додавати масу својих нових података. Неко је морао да обави тај пионирски подухват. Неко је морао да почне да систематизује историју примењених уметности код нас. Као и обично, тај незахвални посао пао је у део Павлу Васићу и он га је поштено обавио“, закључио је Капор (Капор 1981: 30).

Осим признања, Васићева књига изазвала је и негодовање у кругу припадника најмлађе генерације историчара уметности. Они нису били заинтересовани за стваралаштво прве половине 20. века, о чему се иначе мало знало, док је у њиховом фокусу била актуелна примењена уметност која је тада на свом врхунцу као значајан део српске и југословенске културе сцене, а с респектабилном позицијом у међународном контексту. Васић је изневерио њихова очекивања расветљавајући и акцентујући мукотрпан пут еманципације примењене уметности, а не њен врхунац истицањем особености водећих ауторских личности. У том својеврсном генерацијском „сукобу“ у сагледавању српске примењене уметности, приказе Васићеве књиге објавили су током 1982. године Мирослав А. Мушић, у приштинском листу *Јединство*, и Душан Миловановић у београдском часопису *Дело*. Обојица су сматрала да се Васић „држао традиционалних и превазиђених схема“ што је довело до „вештачки створених празнина“ (Мушић 1982). Мушић је оценио да је Васић студиозније обрадио мало познату прву половину века и да то представља његов највећи допринос (Мушић 1982). За други део публикације сматрао је да је није утемељен на „историјској грађи“ (Мушић 1982). У свом критички избалансираном осврту, Мушић одаје признање Васићу, наглашавајући да је његова књига путоказ који треба да следе тимови истраживача појединих савремених дисциплина примењене уметности.⁴

Текст Душана Миловановића написан је у полемичком тону, а у духу обезвређивања и дела и његовог аутора (Миловановић 1982: 262–279).⁵ Традиционализам, недовољно познавање проблематике и одсуство критеријума главне су „тезе“ овог „обрачуна“ с првим приказом модерне/савремене историје примењене уметности у Србији. Осим тога, Миловановић је сматрао да је игнорисан допринос кустоса Музеја примењене уметности, институције у чијем је једном од историјских одсека он био тада запослен.⁶ Могло би се претпоставити

4 Мушић указује да је хронолошки оквир Васићеве књиге могао да се закључи са 1980. годином уместо 1978. јер се у том кратком периоду ништа није догодило што би својом важношћу вредело да уђе у разматрање.

5 Миловановић је средином седамдесетих година почео да објављује приказе музејских изложби савремених аутора, у Зборнику Музеја примењене уметности.

6 Такав став био је заснован на томе да је Васић у напоменама навео само један текст

вити да је то уверење, које су с Миловановићем делили и други чланови музејског колектива, највероватније био повод за жестоку, неутемељену, критику. У време кад Васић ради на својој књизи, кустоси Музеја, са сарадницима – стручњацима са стране, завршили су вишегодишњи рад на првом тому *Историје примењене уметности код Срба* (1977), посвећен средњовековној епохи. Намера да се у будућности на сличан, синтетички, начин осветле каснији периоди у историји домаће историје примењене уметности, међутим, није остварена. Бројни су разлози за то, међу којима је и сама природа посла у музејској институцији без дуге традиције. Наиме, Одсек за савремену примењену уметност формиран је тек 1966. године, шеснаест година од оснивања Музеја. Његове прве кустоскиње, Мирјана Теофановић и Светлана Исаковић, биле су фокусиране на праћење актуелне сцене, формирање колекција, организовање Салона савремене примењене уметности и писање пригодних, кратких, каталошких текстова. Те изложбе су представљале опусе појединаца, да би 1974. године Исаковић приредила прву изложбу, *Београдски пољитички илакаџи 1944–1974*, која сагледава једну примењену дисциплину у одређеном историјском раздобљу. Пет година касније, 1979, она је обрадила уметност керамике у Србији од њене појаве почетком 20. века до рецентних тенденција.⁷ Медију таписерије била је посвећена Мирјана Теофановић, која је 1983. приредила изложбу резимирајући њене домете у оквиру српске уметности.⁸ Тада, као ни сада – више од четрдесет година касније, музејски стручњаци не раде на публикацији која би изложила историјат српске примењене уметности целокупног 20. века, нити на приказу актуелног стваралаштва.⁹

Генерациски јаз делио је Павла Васића од његових критичара. Он није био самоуверени почетник који дела у тренуцима велике популарности примењене уметности, већ личност која је дуго била активан учесник у уметничком животу Београда, као посматрач, уметник, критичар, професор. Као историчар примењене уметности он је свој рад заснивао на методологији научног истраживања коју је применио и пишући *Примењену уметност у Србији 1900–1978*. Она је била и остала трајни допринос домаћој историографији. Васић који је у свом огромном опусу од три хиљаде и две стотине библиографских јединица многе посветио управо примењеним уметничким дисциплинама, како актуелним појавама и ствараоцима тако је онима из прошлости (Васић 2023), временом је постао

кустоса Музеја примењене уметности Заге Јанц, као и да у завршници не помиње допринос Музеја у афирмацији примењених уметности.

⁷ Исаковић је 1988. године објавила и истоимену књигу у сарадњи Музеја и издавачке куће *Просвета*.

⁸ Теофановић је 2017. објавила прву монографију која синтетиче сазнања о таписерији и њеним актерима у Србији, у периоду од 1950. до 2000. године (в. Теофановић 2017).

⁹ Међуратна епоха била је тема монографске студије – каталога изложбе одржане 2011. у Музеју примењене уметности (в. Поповић 2011).

својеврсни симбол за проучавање српске примењене уметности. У таквој „верификацији“ учествовали су УЛУПУДС,¹⁰ Друштво историчара уметности, Позоришни музеј, Београдски ТВ програм и Музеј примењене уметности, на чијем су челу тада управо биле поменуте кустоскиње и Миловановић. Они су 1995. године основали *Напраду Павле Васић* с циљем да подстичу, развијају и афирмишу критичко-теоријску мисао у области примењене уметности и дизајна у Србији.

ЛИТЕРАТУРА

- Васић, Вера. *Библиографија Павла Васића*. Београд: Алма, 2023.
- Васић, Павле. *Примењена уметност у Србији 1900–1978. Пролећна изложба за историју примењених уметности код нас*. Београд: УЛУПУДС, 1981.
- Група аутора. *Историје примењене уметности код Срба*. Београд: Музеј примењене уметности, 1977.
- Исаковић, Светлана. *Београдски пољопривредни музеј 1944–1974*. Београд: Музеј примењене уметности, 1974.
- Исаковић, Светлана. *Савремена керамика у Србији*. Београд: Просвета, 1988.
- Теофановић, Мирјана. *Савремена таписерија у Србији*. Београд: Музеј примењене уметности, 1983.
- Isaković, Svetlana. *Savremena keramika u Srbiji*. Beograd: Muzej primenjene umetnosti, 1979.
- Kapor, Momo. „Tekst sa promocije knjige Dr Pavla Vasića *Primenjena umetnost u Srbiji 1900–1978*, održane u galeriji Singidunum 29. IX 1981.“ *Bilten ULUPUDS-a*. Beograd: ULUPUDS, 1981. 29–30
- Maldini, Slobodan. *Srpska primenjena umetnost od XX do XXI veka*. Beograd: Nezavisno izdanje, 2022.
- Milovanović, Dušan. „Od tradicionalizma do odsustva kriterija.“ *Delo* 11–12 (1982): 262–270.
- Mušić, A. Miroslav. „Putokaz budućim istraživačima.“ *Jedinstvo* 16. 3. 1982.
- Popović, Bojana. *Primenjena umetnost i Beograd 1918–1941*. Beograd: Muzej primenjene umetnosti, 2011.
- Teofanović, Mirjana. *Tapiserija u Srbiji. Umetnost strukturirane niti / Tapestry in Serbia. The Art of the Structured Thread 1950–2000*. Beograd: Muzej primenjene umetnosti; Novi Sad: Atelje 61, 2017.

¹⁰ УЛУПУДС је 1989. године Васићу доделио *Напраду* за животно дело. И данас је на његовом сајту као најзначајнији издавачки подухват истакнута *Примењена уметност у Србији 1900–1978*, поред двеју јубиларних монографија о раду Удружења из 1973. и 1993. године.

Summary

Pavle Vasić (1907–1993) was the author of the first comprehensive overview of the 20th-century Serbian applied arts, *Applied Arts in Serbia 1900–1978: Prolegomena for a History of Applied Arts in Our Country*, a book published in 1981 by the Applied Artists and Designers Association of Serbia. As indicated by its subtitle, which emphasizes its role as a prolegomenon—an introduction preceding a more extensive study—it is a concise volume. The book consists of ninety-nine pages, including notes and valuable indexes of names and works. Notably, it contains no reproductions, which is unusual for publications dedicated to the visual arts. Vasić's awareness of the fragmented nature of contemporary knowledge regarding modern Serbian applied arts influenced the structure of the book. It is composed of brief reflections, organized both chronologically and thematically according to different applied art disciplines. The length of these segmented texts was determined by the availability of sources and the extent of previous research.

Vasić approached this pioneering work both as a highly esteemed scholar and as someone who had been an active contemporary of many of the artistic movements and figures he wrote about. He skillfully balances this dual perspective in a professional manner, which lends the book lasting value. Upon release, however, the book provoked dissatisfaction among the youngest generation of art historians. At the time, these scholars were beginning to follow contemporary applied art, which was at its peak and integrated into both Yugoslav and European artistic currents. Meanwhile, knowledge of works created in Serbia during the first half of the 20th century remained scarce. Vasić defied their expectations by portraying the arduous process of applied art's emancipation rather than highlighting its then-thriving stage. As a longtime close collaborator of the Museum of Applied Arts, he was particularly affected by the harsh and unfounded criticism from one of its curators. This, though, did not distance him from the institution. Vasić's *Applied Arts in Serbia 1900–1978* has remained a lasting contribution to Serbian art historiography. The author, who, in his extensive body of work—comprising three thousand two hundred bibliographic entries—dedicated much attention to applied artistic disciplines, including both contemporary phenomena and creators, as well as those from the past (Vasić 2023), gradually became symbolic of the study of Serbian applied arts.

Two years after Vasić's death, in 1995, an award bearing his name (the Pavle Vasić Prize) was established to encourage and reward historical-artistic and critical-theoretical works in the field of applied arts and design in Serbia. The founders of this prestigious award are institutions in which Vasić left a significant mark, including the Applied Artists and Designers Association of Serbia, the Society of Art Historians of Serbia, the Theatre Museum, the Belgrade TV Programme, and the Museum of Applied Arts, where the curators who once criticized the values of his overview of Serbian applied arts held leading positions.

Keywords: Pavle Vasić, history, applied arts, criticism, Serbia, 20th century

Примљено: 12. 5. 2024.

Прихваћено: 31. 1. 2025.